

Nr 232.

Godkänd av första kammaren den 20 maj 1931.

Godkänd av andra kammaren den 20 maj 1931.

*Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av väckta motioner
om anslag för lindrande av krisen inom stenindustrien.*

(Statsutskottets utlåtande nr 132.)

Till Konungen.

I två inom riksdagen väckta, likalydande motioner, I: 75 och II: 147, har hemställts, att riksdagen för lindrandet av kris inom stenindustrien måtte ställa till Eders Kungl. Maj:ts förfogande 3,500,000 kronor för beställning av smågatsten, att på villkor som Kungl. Maj:t bestämmer tillhandahållas vägdistrikt, som besluta permanentbelägga vägar med gatsten.

Till stöd för berörda framställning har anförts följande:

Stenindustrien är en av de näringar i landet som hårdast drabbats av den ekonomiska krisen. Redan i maj månad 1930 måste på grund av minskad avsättning driftsinskränkningar företagas inom kantstenstillverkningen. Den viktigaste delen av industrien, gatstensindustrien, kunde dock uppehållas i ungefär normal omfattning till den 1 november 1930, men en stor del av produktionen måste upplagras, och värdet av lagerbehållningen den 31 december uppgick till ej mindre än cirka 12 miljoner kronor.

Produktionsminskningar blevo därför nödvändiga jämväl för gatstensstillverkningen och vidtogos den 1 november 1930. Detta hade till följd omfattande avskedanden. För dem, som fingo fortsätta arbetet, företogs inskränkningar i huvudsak enligt följande grunder:

Högst $\frac{2}{3}$ av föregående års förtjänst per månad räknat fick intjänas, dock med en maximigräns för arbetare i Bohuslän av 120 kronor per månad för familjeförsörjare samt 90 kronor för ensam person samt för Blekinge och Halland högst 60 kronor per månad för ensamstående. Begränsningen nedåt fastställdes icke, varför förtjänsten för ett stort antal arbetare blivit ännu lägre.

För att ytterligare minska produktionen har driften legat fullständigt nere hos samtliga firmor cirka en månad i samband med julhelgen. Hos ett par firmor har ledigheten utsträckts till en och en halv månad.

I den mån driften upptagits har det skett med samma förtjänstinskränkningar, som gällde under de senaste månaderna av året.

Antalet fullständigt arbetslösa stenarbetare uppgår, enligt uppgift lämnad av Stenindustriarbetareförbundet, till cirka 4,000. Sämst torde läget vara i norra Bohuslän, där norska firmor i stor utsträckning bedriva

stenavverkning, samt i Blekinge. Inom båda distrikten har verksamheten helt nedlagts, och flertalet stenhuggare äro arbetslösa. I samtliga kommuner, i norra Bohuslän framförallt Skee, Näsinge, Lommeland m. fl., äro förhållandena sådana, att staten utan dröjsmål måste ingripa. Kommunerna äro ur stånd att själva på ett effektivt sätt bistå de nödlidande. De äro synnerligen skattetyngda. Så har Skee kommun i kommunalskatt för 1930 11 kronor 69 öre, Näsinge 14 kronor 40 öre och Lommeland 18 kronor 40 öre. Hårdast är skattetrycket i vissa av krisen berörda kommuner i Blekinge. Torhamns kommun har en kommunalskatt på ej mindre än 21 kronor 50 öre, Sturkö 15 kronor 74 öre, Hasslö 16 kronor, Åryd 14 kronor 20 öre och Hällaryd 12 kronor per skattekrona; uppgifterna gälla skatten 1930. Därtill kommer landstings-, krono- och vägskatt. I ett flertal andra kommuner i de viktigaste stenhuggeridistrikten inom Bohuslän och Blekinge äro även skatterna synnerligen höga.

Därtill kommer, att stenhuggerierna äro i huvudsak belägna i karga kusttrakter, där inga andra förvärvsmöjligheter för de inom industrien sysselsatta arbetarna finnas. För vissa delar av landet, nämligen i Bohuslän — från Lysekil till norska gränsen — och i Blekinges kusttrakter bildar granitindustrien så absolut ortens viktigaste näring, att större delen av befolkningen i dessa trakter direkt eller indirekt har sitt levebröd av densamma.

Någon ljusning för industrien skönjes icke inom den närmaste tiden, tvärtom är läget nu dystrare och allvarligare än före årsskiftet, och ju längre krisen och arbetslösheten varar, desto värre blir nödläget. Och då utlandsmarknaden fortfarande sviktar, kan man frukta för än svårare förhållanden med utökad arbetslöshet, därest icke staten träder hjälpande emellan.

Olika sätt för riksdagen och landet att hjälpa nämnda industris arbetare förefinnas, men vi anse det lämpligaste och billigaste vara, att riksdagen anslår medel för *inköp av smågatsten till beläggning av landets starkast trafikerade vägar*.

Som stöd härför hänvisa vi till den framställning, som stenindustriidkarna och Stenindustriarbetareförbundet under november månad förra året gjorde till regeringen om statsbeställning av en miljon kvadratmeter smågatsten.

Då denna framställning tydligt illustrerat läget inom stenindustrien, närslutes den som bilaga till motionen.

Att behov av gatsten för landets vägar förefinnes torde vara känt och erkänt. Kommunikationsministern har ock genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsen från vägingenjörerna infordrade uppgifter härom. Av denna undersökning framgår, att för utfartsvägar från städer och större samhällen föreligger ett omedelbart behov av omkring 500,000 kvadratmeter smågatsten.

Ytterligare torde det vara erforderligt att stenlägga de allmänna vägnars kurvor.

I fråga om användningen av den sten, som vi ifrågasätta skola statsbeställas, torde detta kunna befordras genom större statsbidrag åt sådana vägdistrikt, som komma att använda sig av permanentbeläggning med sten. Ett sådant ökat statsbidrag motiveras synnerligen väl av dels den högre engångskostnaden för denna beläggning och dels den större nyttan av beläggning genom ökad varaktighet.

Vid ett bifall till vår hemställan i denna motion torde ej erfordras

någon särskild organisation i stil med t. ex. stencentralen av år 1915. Vi anse för vår del, att väg- och vattenbyggnadsstyrelsen utan större kostnader för statsverket kunde handhava denna angelägenhet.

Förutsättningen för statens ingripande på detta sätt bör vara, att stenhuggeriidkarna förpliktiga sig att tillverka och leverera sten till självkostnadspris, att upplagra densamma utan extra kostnader för staten och att förhandlingar med stenhuggeriidkarna upptagas, varvid närmare överenskommelse med dem träffas.

Utän att här vilja ingå på frågan om de olika permanentbeläggningsämnenas varaktighet och deras förhållande till varandra, så anse vi oss dock böra hänvisa till dels de goda resultat, som genom smågatstensbeläggning vunnits inom landet, dels till erfarenheterna i Danmark och Holland, vilka länder utan att äga någon egen stenindustri att tala om i allt större omfattning använda gatsten till vägbeläggning. När dessa länder funnit det ekonomiskt fördelaktigt med gatsten framför andra beläggningsämnen, så torde väl detsamma gälla för vårt land.

Riksdagens vederbörande utskott har i vederbörlig ordning införskaffat yttranden över motionerna av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt statens arbetslöshetskommission (Bil. 1 och 2 vid statsutskottets utlåtande nr 132).

Vidare har utskottet från Svenska stenindustriarbetareförbundet erhållit följande uppgifter rörande nuvarande arbets- och avlöningsförhållanden inom stenindustrien.

	Medelförtjänsten per år och arbetare.
Vid gatstenshuggerierna i mellersta Bohusläns distrikt	kronor 1,556
» » » norra » »	» 1,499
» » » östra Smålands distrikt	» 1,328
» » » Hallands län »	» 1,257
» » » Blekinge » »	» 1,041
» » » å övriga platser i landet	» 1,304

Medelförtjänsten för samtliga ovannämnda platser kronor 1,407.

De olikheter som föreligga rörande medelförtjänsten i de olika distrikten äro huvudsakligen beroende av olika bergförhållanden, sålunda, att där förtjänsterna äro lägst äro bergförhållandena svårast med avseende både å tillgången som å bearbetningen.

Ovannämnda förtjänster avse år 1929 då arbetet pågick utan inskränkning; nämnda år kan alltså betecknas såsom ett av de bättre för stenindustrien.

Uppgifter ha lämnats av ungefär hälften av arbetareantalet, varför medelförtjänsterna säkerligen lågo lägre om alla arbetare hade lämnat uppgifter.

Antalet arbetare som lämnat uppgifter inom de olika distrikten äro: Mellersta Bohuslän 2,080, Norra Bohuslän 682, Östra Småland 228, Blekinge län 839, Hallands län 303 och övriga platser 13.

Under 1929 sysselsattes vid gatstenshuggerierna mellan 9 å 10,000 arbetare fördelade ungefär på följande sätt:

Mellersta Bohuslän 5,000, Norra Bohuslän 1,200, Östra Småland 500, Blekinge 2,000, Halland 600 och övriga platser 200 arbetare.

Redan i augusti månad började inskränkningarna och fram i oktober hade samtliga bolag begränsat förtjänsterna så att familjeförsörjare fingo förtjäna högst 100 kronor för månad och ensamstående person högst 80 kronor för månad.

Omkring den 15 december 1930 stoppades driften helt vid alla företag och låg stilla till inemot 15 januari i år, d. v. s. en månad, samt hos två av de större bolagen ytterligare 14 dagar, i det att driften där upptogs först den 2 februari.

Då driften på nytt upptogs i år var det mot ytterligare begränsningar i förtjänsterna så att flertalet av familjeförsörjare fingo förtjäna högst 80 kronor för månad och de ensamma personer, som fingo fortsätta, högst 45 kronor för månad. Flertalet ensamma personer blevo dock entledigade.

Sedermera har i år ytterligare permitteringar skett; vid månadsskiftet mars—april voro veterligen inga ensamstående personer i arbete vid de större företagen. Förtjänsterna för familjeförsörjare, som fått fortsätta, äro numera högst 80 kronor för månad, med undantag för ett par platser, där högst 100 kronor få förtjänas.

Enligt erhållna uppgifter komma två av de större företagen att entlediga samtliga sina gatstenschuggare den 1 maj, och då skulle, så långt beräknas kan för dagen, icke finnas mer än högst 2,000 arbetare kvar inom gatstensindustrin, av vilka flertalet nödgas arbeta mot en gottgörelse, begränsad till högst 80 kronor för månad, vilket gäller för familjeförsörjare. Ensamstående hava redan tidigare entledigats.

Den svenska stenindustrin har hittills så gott som helt varit inriktad på export. Avsättningsmöjligheterna på den inhemska marknaden synas däremot, enligt vad industriens utövare själva vitsorda, endast i mycket begränsad utsträckning komma att utnyttjas. En viktig synpunkt, som ej heller tillfullo beaktats, är, att gatstensbeläggningarna måste utföras på ett tekniskt riktigt sätt.

På stenindustriens nedgångsperiod under själva krigsåren med därav följande exportsvårigheter följde en del år, som kännetecknades av expansion. Totalproduktionen av gatsten, smågatsten och kantsten, som år 1924 utgjorde 670,000 ton, hade år 1929 stegrats till 960,000 ton. Det nu inträdda hastiga avbrottet i denna industriens uppblomstring efter kriget är att härleda ej endast från den allmänna depressionen utan minst i lika hög grad från en, låt vara delvis därav framkallad men också genom mer eller mindre klart framträdande utländska statsingripanden understödd konkurrens från exportländernas egna stenindustrier. Från stenbrotten i mellersta Tyskland försiggår sålunda numera en genom starkt nedsatta järnvägsfrakter gynnad försäljning på den nordtyska marknaden, som tidigare varit till största delen förbehållen den svenska graniten. En liknande hård konkurrens bedrives ock av Tyskland på Frankrike och andra grannländer. Belgien, Frankrike och England hava även betydande stenindustrier, som i olika avseenden numera lämnas företräde vid inhemska leveranser. Även på Argentina och den sydame-

rikanska marknaden i övrigt hava avsättningsmöjligheterna starkt kringkurits genom valutaförhållandena och senaste tidens oroliga politiska förhållanden ävensom vidtagna skyddsåtgärder i form av tullar.

Dessa industriens starkt förminskade avsättningsmöjligheter har medfört en arbetslöshet inom stenindustrien, som är lika svårartad som påtaglig. År 1929 sysselsattes vid landets gatstenshuggerier cirka 8,000—9,000 arbetare; motsvarande antal arbetare för maj 1931 är cirka 2,000—3,000, mestadels familjeförsörjare, vilka arbeta med begränsad arbetstid och en därav följande nedsättning av deras även under normala förhållanden rätt blygsamt tillmätta arbetsförtjänst. Den nuvarande inkomsten uppgår sålunda för familjeförsörjare i genomsnitt till 80 kronor för månad. För arbetare utan familj uppgick inkomsten — i de fall då dessa tidigare i år överhuvud kunde beredas arbete — till högst 45 kronor för månad.

Krisen försvåras ytterligare genom granitbrottens starka lokalisering till Västkustens och Blekinges mest karga kusttrakter. För därvarande redan förut ekonomiskt hårt beträngda kommuner måste läget te sig synnerligen bekymmersamt.

Vid bedömandet av stenindustriens allmänna framtidsutsikter, enkanerligen dess möjligheter att uthärda nuvarande synnerligen hårda kris, har man självfallet främst att lita till företagens egna inneboende kraft till anpassning och återhämtning. I den mån de utländska marknaderna genom statsingripanden eller på annat sätt alltjämt stängas, torde ansträngningarna i första hand få inriktas på att söka åstadkomma en bättre avsättning inom det egna landet. I denna sin strävan måste företagen anses förtjänta av allt stöd från det allmännas sida. I sådant avseende är att märka en från socialdepartementet nyligen till rikets samtliga länsstyrelser riktad anmaning (cirkulärskrivelse den 16 mars 1931) att verka för en utsträckt användning av gatsten vid förekommande vägarbeten. Vissa förhoppningar kunna måhända hysas, att på detta sätt gatstenen skall kunna vinna ökat insteg på hemmamarknaden. Uppenbart är dock att detta endast kan ske så småningom, allteftersom planer för olika vägsträckors permanentbeläggning med gatsten efter hand hinna utarbetas och fastställas samt på grundval härav beställningar kunna äga rum.

Vid bedömandet av möjligheterna att bringa en mera omedelbar statlig undsättning i denna situation är att märka riksdagens tidigare fattade beslut rörande igångsättande av ett farledsföretag Ramsvikskilen—Ålstenshamn, vid vilket nödhjulsarbete lämplig sysselsättning skulle kunna beredas vissa stenarbetare. Man synes dock hava att räkna med att därutöver under alla förhållanden skola krävas omfattande och kapitalkrävande hjälpåtgärder för de av stenindustrikrisen berörda arbetarna och kommunerna.

Vid den ingående prövning, riksdagen ägnat föreliggande ärende, har

riksdagen för sin del kommit till den uppfattningen, att det effektivaste och snabbaste sättet att bringa lättnad i den genom stenindustriens kris uppkomna bekymmersamma situationen vore en omedelbar större statlig beställning av gatsten. Riksdagen har ingalunda förbisett de stora vanskligheter, som härmed kunna vara förbundna. Ett dylikt statligt ingripande kan ej bliva annat än rent tillfälligt, då, såsom riksdagen redan antytt, möjligheterna till stenindustriens fortsatta bestånd självklart måste byggas på andra mera varaktiga förutsättningar. Uppmärksammas måste ock, att den levererade stenens användning är begränsad till allenast vissa trakter av landet, nämligen i huvudsak vägföretag, så belägna att sjötransport dit kan förekomma eller att en järnvägstransport ej ställer sig alltför dyr.

För en dylik utomordentlig hjälpaktion talar dock, att på detta sätt lämpligt arbete kunde beredas ett stort antal stenarbetare. Den tillverkade varan skulle ock med all sannolikhet kunna erhållas för ett billigare pris än vid skeende inköp från olika vägdistrikt var för sig. Då staten, ehuru ej direkt företagare, har att till övervägande del bestrida kostnaderna för vägbyggnaderna, föreligger ett statligt ekonomiskt intresse av att inköpskostnaderna på detta sätt kunna begränsas. Erinras må att liknande statsinköp redan tidigare förekommit vid stenindustriens tidigare nedgångsperiod under krigsåren.

I avseende å en dylik stenleverans omfattning och organisation får riksdagen anföra följande. Beträffande föreliggande behov av gatsten för redan planerade gatstensbeläggningar inom olika vägdistrikt har inhämtats, att detta behov kan beräknas till 500,000 kvadratmeter (100 kilometer väg med en antagen medelbredd av 5 meter). Det torde vara att förvänta att, om stenens inköpspris ytterligare sänkes, detta behov skall stegras, i all synnerhet om, såsom under förhandenvarande förhållanden rimligt torde vara, något högre statsbidrag utöver normalt utgående 75 procent kan påräknas, därest gatsten väljes såsom permanentbeläggingsmaterial. Även från vissa städer torde kunna räknas med efterfrågan på den sålunda statligt inköpta stenen. Med utgångspunkt härifrån och med hänsyn till stenindustriens ur arbetslöshetssynpunkt synnerligen vanskliga situation torde en beställning av inemot 1,000,000 kvadratmeter sten ej kunna anses för stort tilltagen. Enligt vad som inhämtats, skulle vederbörande firmor vara villiga att försälja nämnda sten till självkostnadspris, högst 3 kronor 50 öre per kvadratmeter för Bohuslän och Halland samt 3 kronor 85 öre per kvadratmeter för Blekinge samt syd- och ostkusten i övrigt. Det totalbelopp, det alltså rör sig om, är det i motionerna angivna, 3.5 miljoner kronor. Sänkningen i förhållande till det normala priset belöper sig till cirka en krona för kvadratmeter. Härvid har avsetts att utjämna föreliggande skillnad i anläggningspris mellan en smågatstenväg och en väg belagd med cementbetong, nämligen cirka 11 à 12 kronor för den förstnämnda och 10 à 11 kronor för

den sistnämnda. Förekommande lagringskostnader skulle falla på de säljande stenhuggerifirmorna.

Det beräknas, att de nuvarande arbetare, som sysselsättas inom stenindustrien — däri inberäknat alla permitterade arbetare, som ej erhållit nödhjälpsarbete eller annan sysselsättning — på detta sätt skulle kunna beredas arbete under en tid av sex månader. Viktigt är naturligtvis, att beställningens utförande förläggas till de ur arbetslöshetssynpunkt svåraste delarna av året.

Enligt vad riksdagens vederbörande utskott inhämtat, synes ej hinder möta mot att uppdraga handhavandet av beställningen åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som för erforderlig tillsyn och kontroll förfogar över sina befattningshavare i länen. Inköpen skulle begränsas till allenast smågatsten, varigenom en eljest besvärlig kvalitetskontroll bortfaller.

I anslutning till det i motionerna framförda förslaget har riksdagen alltså ansett sig böra medgiva, att ett anslag av 3,500,000 kronor ställes till förfogande för lindrande av krisen inom stenindustrien genom inköp av smågatsten efter i huvudsak följande grunder:

1. Smågatstenen, som skall vara av prima beskaffenhet, nytillverkas, upplagras och levereras vid kaj eller utlastningsplats till stenhuggerifirmornas självkostnadspris, dock för Bohuslän och Halland högst 3 kronor 50 öre samt för ost- och sydkusten högst 3 kronor 85 öre per kvadratmeter.

2. Vid beställningarnas utförande tillses att arbetstillfällena fördelas på ett ur arbetslöshetssynpunkt lämpligt sätt.

3. För fördelning av statsbeställningen å olika stenhuggerifirmor och därmed sammanhängande ärenden bildas en kommitté, bestående av en av Eders Kungl. Maj:t förordnad ordförande samt två representanter för företagare och två för arbetare.

4. Firmorna ansvara för de staten tillhöriga lagren och ställa härför godkänd säkerhet; lagringen sker kostnadsfritt.

5. Det slutliga godkännandet av den inköpta smågatstenen sker vid leveransen av densamma till förbrukarna.

6. Utformningen av de närmare grunderna för användningen av förevarande anslag ankommer på Eders Kungl. Maj:t.

Under åberopande av vad riksdagen sålunda anfört, får riksdagen anmäla, att riksdagen, i anledning av de i ämnet väckta motionerna, I: 75 och II: 147, under »Utgifter för kapitalökning» samt rubrik: »Fonden för förslag till statsverket» till *förslag för inköp av smågatsten* anvisat ett reservationsanslag av 3,500,000 kronor.

Beträffande sättet för beredande av täckning för ifrågavarande anslag kommer riksdagen att framdeles under riksdagen anmäla sitt beslut.

Stockholm den 20 maj 1931.

Med undersätlig vördnad.